

ORTADOĞU'DA NÜKLEER GERGİNLİK: İRAN- İSRAİL GÜÇ MÜCADELESİ

Muhammed Veli Mercan

Referans için: Mercan, Muhammed Veli. "Ortadoğu'da Nükleer Gerginlik: İnan-İsrail Güç Mücadelesi".27.5.2021

İnan, kısa bir süre önce Natanz kentinde bulunan yer altı nükleer tesisinde ciddi bir arıza meydana geldiğini duyurdu ve bu arızanın "terörist bir siber saldırı" olduğunu açıkladı. İnan Dışışleri Bakanı Cevad Zarif bu olaydan İsrail'i sorumlu tutarak saldırının intikamının alınacağını söyledi. İsrail resmî makamları bu iddialara karşı herhangi bir açıklama yapmazken, İsrail medyasında bazı yetkililerin söz konusu saldırının MOSSAD tarafından gerçekleştirildiğini doğrulandığına dair haberler yer aldı. İnan Dışışleri Bakanlığı'ndan yapılan açıklamada, bu saldırıya daha fazla nükleer ilerleme ile karşılık verileceği ve vakti geldiğinde de saldırının intikamının alınacağı belirtildi. İki ülke arasında gerilimi tırmandıran ve yakın gelecekte de bu gerilimin artarak devam edeceğinin sinyallerini veren olayın ilk bakışta İnan ve Batılı ülkeler arasında imzalanan nükleer anlaşmanın tekrar masaya yatırılması ve İnan'a uygulanan yaptırımların

kaldırılmasının gündeme gelmesiyle ilişkili olduğu düşünülse de bu olayın daha derin bir güç mücadelesini işaret ettiğine şüphe yok. Zira İnan-İsrail rekabetinde bu tür bir saldırı ilk kez yaşanmıyor ve sonucusu olmayacağını tahmin etmek de güç değil. Kaldı ki İsrail daha önce de İnan'ın nükleer tesislerine saldırılar düzenlemiş ve ülkenin önemli bilim insanlarını düzenlemiş ve ülkenin önemli bilim insanlarını suikastlarla öldürmüştü.

İki ülke arasında gerilimi tırmandıran bu tür olaylara taraflar arasındaki güç ve nüfuz mücadelesi çerçevesinde bakmak ve yaşanan saldırıları münferit olaylar olarak ele almamak; aksine iki ülke arasındaki mücadeleyi derinleştiren olaylar bütünü olarak değerlendirmek, İnan-İsrail ilişkilerindeki gerilimin temel dinamiklerini anlamayı kolaylaştıracaktır. Dolayısıyla İnan'ın uyguladığı

nükleer programla hedefledikleri, İsrail'in nükleer güce sahip bir İran'a karşı ne tür refleksler geliştirdiği, bölgesel ve küresel faktörlerin iki ülke rekabetine nasıl etki ettiği gibi konuların da iyi anlaşılması gerekmektedir.

1979 İslam Devrimi sonrasında resmî ilişkileri kesilen iki ülke arasındaki ilişkiler fiiliyatta hiç kesilmemiştir. Özellikle İran-Irak Savaşı sırasında ilişkiler gayriresmî bir şekilde devam ettirmeye çalışılmıştır. Ne var ki 1990'lı yıllarla birlikte daha radikal ve saldırgan bir tavır alan İran'a karşı İsrail de sert söylemler geliştirmeye başlamıştır. İsrail'in büyük oranda bölgede konsolide olduğu ve varlığını kanıtladığı bu süreçte, özellikle ülke yönetimi muhafazakâr kesimlerin elindeyken, İran siyaseti konusunda daha rahat hareket edilmiş ve İran'ın sert söylemlerine aynı şekilde mukabele edilmiştir.

1979'da Mısır ile imzaladığı Camp David Anlaşması ile bölgedeki izolasyonunu büyük ölçüde kırarak daha geniş bir manevra alanına sahip olan İsrail, Arap ülkeleriyle yakınlaşıp şahlık döneminde iyi ilişkiler içinde bulunduğu İran'a olan ihtiyacını büyük oranda azaltmıştır. İsrail ayrıca, Ortadoğu'nun iç dinamiklerinden bağımsız olarak bölgedeki varlığını ABD desteğine dayandırmış ve bu destekle bölgenin ılımlı devletleriyle de ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır. Bu süreçte, devrim ihracı söylemi ve politikası benimseyen İran'ın Körfez ülkelerini tedirgin etmesi ve bu ülkeleri ABD kanadına yaklaştırması da İsrail için oldukça geniş bir manevra fırsatı sağlamıştır.

Bu dönemde İran'ın İsrail'e karşı daha saldırgan ve radikal bir tutum benimsemesine sebep olan en önemli konulardan biri de Filistin meselesidir. Filistin meselesinin bir Arap sorunu olmaktan çıkıp tüm Müslümanların sorunu hâline gelmesiyle konu İran'ın dış politika gündemine girmiş ve İran'a kendi çıkarları doğrultusunda Filistin meselesine yaklaşma ve bölge liderliği iddiasında bulunma imkânı sağlamıştır.

Ne var ki İran'ın bölge liderliği iddiası, İsrail'in nüfuz ve denge arayışları açısından önemli bir tehdit oluşturmuştur. Bu süreçte ABD ve İsrail tarafından bölgede izole edilmeye çalışılan İran, bu iki ülke açısından varoluşsal bir tehdit unsuru olan radikal gruplara destek vermeye başlamıştır. İsrail, İran'ın bölgede istikrarsızlığa sebep olduğu ve teröre destek verdiği söylemleriyle bölge ülkelerini ve Batılı ülkeleri İran'a karşı kıskırtmaya başlamış ve bu siyasetini de bugüne kadar başarılı bir şekilde uygulamıştır. Devrimle birlikte İran'da yaşanan politika değişikliğini kendi lehine kullanmak için harekete geçen İsrail, bu bağlamda ilk olarak Yahudilerin derin bir güvenlik endişesine kapılmasını hedeflemiş, böylece yaratılan öteki algısı ile bir İsrail halkı oluşturacak aktörü bulmuştur. Bölgede bugün de bir yandan İran'ın hamilik iddiası ve geniş bir nüfuz alanı oluşturma çabası bir yandan da İsrail'in güvenlik algısı, güç ve nüfuz alanı oluşturma gayreti, aynı şekilde devam etmektedir.

Günümüz itibarıyla iki ülke arasındaki güç mücadelesi alanlarını üç başlıkta toplamak mümkündür: (1) İran Nükleer Programı, (2) Deniz Yolları ve (3) Suriye-Lübnan Krizleri. Son zamanlarda iki ülke arasındaki gerilimi artıran en önemli husus İran nükleer programıdır. İran'ın nükleer teknoloji geliştirme girişimleri 1950'lere kadar uzanmaktadır. 1957 yılında ABD ile İran, nükleer iş birliği anlaşması yapmış ve bu anlaşmayla İran ABD'den teknik yardım ve zenginleştirilmiş uranyum almıştır. Böylece İran, kendi nükleer programını geliştirmek için başta ABD olmak üzere diğer Batılı ülkelerin desteğini almıştır. İlerleyen yıllarda çeşitli ülkelerle anlaşmalar imzalayarak nükleer faaliyetlerini hızlandıran İran, 1979 yılına kadar müttefikleri olan Avrupa ülkeleri ve ABD'den nükleer programını geliştirmek için destek görmüş, devrim sonrasında da Sovyetler ve Çin'e yönelmiştir. 1990'lı yıllara gelindiğinde de bu ülkelerle çeşitli anlaşmalar imzalamıştır.

İran her ne kadar nükleer programını barışçıl amaçlarla geliştirmek istediğini söylese de hem Şah döneminde hem de devrim sonrasında, meydan okuyan bir tavırla daha saldırgan bir söylem benimsemiş ve füze üretimini gerçekleştirmiştir. Nihayetinde bölgede güç ve nüfuz sahibi olmak isteyen İran, askerî gücünü geliştirmek adına nükleer enerji kartını sıklıkla kullanmaktadır. Bölgesel rekabet çerçevesinde bakıldığında, İran'ın nükleer programının barışçıl ve sivil faaliyetler için olduğu iddialarını ne İsrail ne de diğer ülkeler inandırıcı bulmaktadır. İran'ın nükleer çalışmalarını kendisi için bir güvenlik sorunu olarak gören İsrail ise, bu süreçte daha da saldırganlaşmıştır. İsraili yetkililer, İran'ın nükleer programının hem İsrail'in ulusal çıkarları hem de bölgenin istikrarı ve küresel sistem için tehdit oluşturduğunu savunmaktadır.

İsrail'in bu tehdit ve güvenlik algılaması doğrultusunda, uzun zamandır İran'ın nükleer programını yavaşlatmak veya yok etmek için tek taraflı ve ilan edilmemiş eylemler yürüttüğü veya en azından bunları planladığı bilinmektedir. Bu bağlamda 2010 yılında İran santrifüjlerini etkisiz hâle getiren bir siber saldırı düzenleyen İsrail, takip eden süreçte İranlı önde gelen nükleer bilimcilerin öldürülmesi, İran ordusu ve nükleer programı için son derece önemli bir isim olan Muhsin Fahrizade suikastı ve son olarak Natanz nükleer tesisine siber saldırı gibi eylemlerde bulunmuştur.

İsrail, Ortadoğu'da nükleer silaha sahip bir İran'dan en çok rahatsızlık duyan ve bunu her platformda açıkça ifade eden ülkelerin başında gelmektedir. İsrail Savunma Bakanı Shaul Mofaz, "Nükleer silah sahibi bir İran tolere edilemez ve bu durum İsrail'in stratejik üstünlüğüne zarar verir." demiştir. İsrail'in bu konudaki görüşünü ortaya koyan bir diğer ifade de MOSSAD Başkanı Meir Dagan'a aittir. Dagan 2003 yılında yaptığı bir konuşmada, "Tahminimiz o ki İran, nükleer endüstri alanındaki askerî projelerini geliştirmeye .

devam edecektir. Bu tür savaş tedbirleri İsrail için ilk kez 'varoluşsal' bir tehdit oluşturacaktır." demiştir

Öte yandan İran'ın 2015 yılında imzaladığı, sıkı nükleer denetimler karşılığında yaptırımları kaldıran Ortak Kapsamlı Eylem Planı (JCPOA) adlı çok taraflı nükleer anlaşma, 2018 yılında Trump hükümeti tarafından İran'ın anlaşmayı ihlal ettiği gerekçesi ile tek taraflı olarak feshedilmiştir; ancak 2020'deki seçimleri kazanarak başkanlık koltuğuna oturan Biden yönetimindeki yeni Amerikan hükümeti, İran'ın yükümlülüklerini yerine getirmesi hâlinde anlaşmaya geri döneceğinin sinyallerini vermiştir. Böylece İran ile ABD ve Avrupa ülkeleri arasında tekrar bir müzakere masası kurulmasının yolu açılmıştır. Ne var ki nükleer anlaşmanın yeniden canlandırılmasının ve yaptırımların kaldırılmasının İran'ı cesaretlendireceğini ve çok daha saldırgan bir aktöre dönüştüreceğini savunan İsrail, bu durumun İran'a geniş bir manevra fırsatı sunacak olmasından rahatsızdır. Dolayısıyla İsrail'in son zamanlarda İran'a yönelik gerçekleştirdiği eylemlerin, nükleer müzakereleri sabote etmeye yönelik kasıtlı girişimler olduğu anlaşılmaktadır. Bu süreçte, başta ABD Savunma Bakanı'nın İsrail ziyareti olmak üzere, İsrail ile ABD arasındaki üst düzey temaslar, bir anlamda ABD'nin İsrail'i ikna etme çabası olarak değerlendirilmektedir. Öte yandan teknik açıdan İran'a zarar veren bazı hamlelerle İran nükleer programını zayıflatmaya çalışan İsrail'in bu girişimlerinin ABD'nin müzakere masasındaki pozisyonunu zayıflatabileceği belirtilmektedir. Bütün bu gelişmeler karşısında İran'ın doğrudan bir sıcak ve topyekûn savaşı tercih etmek yerine, asimetric saldırılarla İsrail çıkarlarını zedelemek için bazı girişimlerde bulunabileceği tahmin edilmektedir: Vekil örgütler eliyle Filistin'de, Suriye'de, Lübnan'da İsrail çıkarlarına saldırabilir yahut deniz yolları ve buraların kontrolü noktasında İsrail çıkarlarına zarar verecek hamleler yapabilir. Örneğin 2021 yılı başlarında İsrail bandıralı bir kargo gemisi

Umman Körfezi'nden geçerken zarar görmüş ve İsrail bu olaydan İran Devrim Muhafızlarını sorumlu tutmuştur.

Bu durum iki ülke arasında güç mücadelesi alanlarından biri olan deniz taşımacılığı ve deniz yollarının kullanımı meselesini gündeme getirmektedir. Kızıldeniz, Umman ve Basra körfezleri iki ülke arasındaki gerilimin tırmandığı yerler arasındadır. Bu denizlerin bölgede devam eden vekâlet savaşlarına lojistik destek sağlamak için kullanıldığı iddiaları, her iki ülke tarafından sıklıkla dile getirilmekte ve bölgede taraflar arasında karşılıklı tehdit algılamasına sebep olan hamleler yapılmaktadır.

İran-İsrail gerilimini tırmandıran en önemli hususlardan biri de Suriye ve Lübnan krizleridir. Kara sınırına sahip olduğu bu iki ülke, İsrail açısından önemli bir güvenlik sorununa yol açmaktadır; dolayısıyla bu ülkeler üzerindeki güç mücadelesini kendi lehine çevirmek İsrail açısından stratejik önemde bir konudur. İran'ın bu ülkelerde Şii grupları desteklemesi ve terör faaliyetlerinin önünü açması, bu gruplara lojistik ve finansal destek sağlaması, kendi askerî gruplarıyla doğrudan bu iki ülkede nüfuz kurmaya çalışması, İsrail adına ciddi bir tehdit oluşturmaktadır. Örneğin Suriye'de İsrail işgali altında bulunan Golan Tepeleri, İran Devrim Muhafızlarının doğrudan menzilindedir. İran, bu iki sınır ülkesi üzerindeki güç ve nüfuz alanını genişleterek İsrail'i sıkıştırmak ve işgal altında tuttuğu toprakları hedef almak istemektedir. İran'ın bu çabalarının farkında olan İsrail, bu bölgelerdeki İran destekli vekil gruplara ağır darbeler vuran saldırılar gerçekleştirmektedir. Ancak her iki ülke de diğerini kendisine saldıracak olmakla itham etse bile eldeki verilerin de gösterdiği üzere, doğrudan bir saldırıyı ne İran ne de İsrail göze almaktadır. Bunun yerine daha çok bölgede bulunan vekil örgütler üzerinden birbirlerinin Suriye, Lübnan, Yemen gibi ülkelerdeki varlıklarına karşı saldırılar düzenlemektedirler. Bu da gerek İran'ın gerekse

İsrail'in topyekûn bir savaşla birbirlerini yok etme çabasından ziyade, bölgedeki güç mücadelesini kendi lehlerine çevirme çabası olarak değerlendirilmektedir. Devletler düzeyindeki bu husumetin yanında hem İsrail hem de İran toplumlarında karşılıklı bir düşmanlık ve güvensizlik söz konusudur. Bu da hükümetlerin giriştikleri güç mücadelesinde gerilimin dindirilmesini engelleyen önemli faktörlerden biridir.

Bölgesel dinamiklerin yanı sıra küresel dinamiklerin de iki ülke arasındaki gerilimi ciddi biçimde tırmandırdığı görülmektedir. Örneğin dünya kamuoyunda sıklıkla İran ve İsrail'in birbirlerine saldıracığı yönünde görüşler dile getirilmekte ve olası bir savaş senaryosunda nükleer silahların kullanılabilceği, ABD ve Rusya gibi küresel güçlerin de bu gerilime dâhil olabileceği, dolayısıyla bölgede bir nükleer kıyamet yaşanabileceği ileri sürülmektedir. Bölgede hem İran'ın hem de İsrail'in sert ve uzlaşmaz tavrı, gerilimi tırmandıran ve uzlaşmazlığı devamlı kılan en temel unsur olmakla birlikte, İran'ın eylemleri konusunda büyük bir hassasiyet içinde olan uluslararası kamuoyunun aynı hassasiyeti İsrail'in saldırgan tavrı konusunda göstermemesi de İran-İsrail gerilimini tırmandıran bir diğer önemli faktördür. Ayrıca iki ülke arasındaki mevcut kriz ve gerginliklere son yıllarda Rusya ve Çin'in de ABD karşılığında müdahil olmaya çalışmasıyla İran-İsrail gerginliği bölgesel bir sorun olmaktan çıkıp küresel bir sorun olmaya başlamıştır.

Nihayetinde sayılan bütün bu faktörler göz önünde bulundurulduğunda, İran-İsrail geriliminin tırmanmayı sürdüreceği ve doğrudan olmasa da asimetrik yöntemlerle iki ülke arasındaki güç mücadelesinin ve çatışmanın devam edeceği ancak gerilimin topyekûn bir savaşa dönüşmesi ihtimalinin çok yüksek olmadığı değerlendirilmektedir.

Ortadoğu'da uzun yıllardır süren İran-İsrail rekabetinde günümüz itibarıyla elini güçlendiren tarafın İsrail olduğu açıktır. Öyle ki Körfez'dekiler başta olmak üzere İsrail'in Arap devletleriyle yakın ilişkiler kurmaya başladığı, bu sayede de bölgede siyasi, askerî ve ekonomik olarak etkinliğini arttırdığı görülmektedir. Buna karşın İran'ın çoğunlukla Suriye, Lübnan, Yemen, Irak gibi bölgenin kriz içindeki kırılgan ülkelerinde nüfuz kurabildiği ancak buralardaki varlığının da kendisi için askerî, ekonomik ve diplomatik sorunlar üretip düşman kazanmasından başka bir sonuca yol açmadığı ortadadır. İstihbarat faaliyetleri açısından bakıldığında da İsrail istihbaratının hem bölgeye hem de İran içine büyük oranda nüfuz etmiş olduğu görülmektedir. İsrail, gerçekleştirdiği operasyonlarla güvenlik, askerî ve istihbarat yeteneğini ve kapasitesini test ettiği İran'ın kendisine karşılık verme kabiliyetini, kırılganlıklarını ve güvenlik zafiyetlerini tespit etmektedir; dolayısıyla İran'ın sert söylemlerine karşın İsrail'in saldırı ve diğer eylemleri, İran'ın söylem-eylem çelişkisinin sebeplerini de ortaya koymaktadır. Nihayetinde İran'ın saldırılara karşılık verme konusundaki kusurları, güvenlik zafiyetleri ve kırılganlığı, İsrail'i daha büyük operasyonlar için âdeta motive etmektedir.

Sonuç olarak İran-İsrail gerilimi, büyük ölçüde iki ülke arasındaki güç ve nüfuz mücadelesi ile ilişkilidir. Tarihî olarak incelendiğinde de gerginliğin iyice arttığı dönemlerde dahi tarafların topyekûn bir savaşa girmekten imtina ettiği, karşılıklı yıpratma hamleleriyle birbirlerine yanıt verdiği görülmektedir. Bu bağlamda son dönemde tırmanan nükleer program, deniz taşımacılığı, Suriye-Lübnan krizleri ve Filistin meselesi gibi güç ve nüfuz mücadelesine dönüşen konularda, tarafların yine karşılıklı yıpratma hamlelerinde bulunacakları tahmin edilmektedir. Zira aksi bir durumun hem bölgesel hem de küresel anlamda sonuçlarının son derece yıkıcı olacağı açıktır.

Bu noktada taraflardan hiçbirinin zayıf görünmeyi göze alamayacağını tahmin etmek de güç değildir; dolayısıyla iki ülkenin de karşılıklı eylemlerini dikkatlice planladıkları görülmektedir.

İstihbarat örgütlerinin son derece aktif olduğu bölgede, özellikle İsrail istihbaratının İran güvenlik kurumlarına nüfuz ederek İran'ı yıpratmaya çalıştığını ve bu konuda bir hayli ilerleme kaydettiğini gösteren gelişmeler de yaşanmaktadır.

Sonuç olarak İran-İsrail ilişkilerinin tarihi, iki ülkenin sürekli bir çatışma içinde olmadığını göstermektedir. Bu süreçte ABD'ye düşen en önemli sorumluluk ise, rejimin dar çıkarlarına odaklanmaktan ziyade, nükleer silahlanmayı önleyen ve daha demokratik bir İran'ın ortaya çıkmasını kolaylaştıran bir politika benimsemektir. Böylesi bir değişim de İran-İsrail ilişkilerinin zamanla normalleşmesine ve çatışmanın eşliğindeki iki bölgesel güç arasında pragmatik bir iş birliğinin kurulmasına zemin hazırlayabilir.

Kaynakça

Albright, David. "Timeline of Iran's Path to Nuclear Weapons". Reassessing the Implications of Nuclear-Armed Iran, Washinton D.C., 2005, s. 49.

Bahgat, Gawdat. "Nuclear Proliferation: The Islamic Republic of Iran". Iranian Studies, Vol. 3, September 2006.

Ben-Meir, Alon. "Israel's Response To A Nuclear Iran". International Journal on World Peace, Vol. 27, No. 1 (March 2010): 61-78.

Gaouette, Nicole. "Israil: Iran is Now Danger No. 1". Christian Science Monitor, 28 November 2003. Ha'aretz, November 18, 2003.

Hongda, Fan. "Iran-Israel Confrontation: Self Harm". Daily Sabah, 09.04.2021.

<https://www.dailysabah.com/opinion/op-ed/iran-israel-confrontation-self-harm> (13.04.2021).

Kaye, Dalie Dassa, Alireza Nader, Parisa Roshan. Israel and Iran: A Dangerous Rivalry, USA: RAND Corporation, 2011.

Kiran, Abdullah. "İran-İsrail İlişkileri". Bilgi ve Bellek, C. 4, S. 8 (Yaz 2007): 119-134.

Roskin, Mihael G. & Coyle, James J., Politics of the Middle East, Pearson, 2008, s. 208.

Stein, Shimon and Shlomo Brom. "Israeli Policy on Iran vis-a-vis the Biden Administration". INSS Insight. No. 1422, January 11 (2021).

